

De onweersbui trok weg, donkere wolken dreven af naar de noordelijke verte en onverwacht fel zonlicht deed de damp van het asfalt slaan. Links van mij lonkte een fietspad over een smalle dijk, aan weerszijden afgezoomd met hoge beuken waarvan het blad al iets te donker kleurde om nog lentefris te zijn.

Ik stond bij een brug even buiten Moerkerke en had de keuze: het water oversteken naar Lapscheure en dan verder in de richting van de Nederlandse grens, of linksaf langs het Schipdonkkanaal. Het werd het kaarsrechte pad tussen de beukenrijen. Als door het kilometerslange schip van een opgerekte kathedraal, met zuilen van boombast en gewelven van groen, fietste ik westwaarts.

Vanaf mijn hoge positie op de dijk kon ik het omliggende land mooi overzien. Weilanden, een veld waar maïsplantjes hun kopjes boven de grond staken, kronkelende sloten begeleid door veldwegen. Oud land.

In rechte lijn bevond ik me meer dan 300 kilometer van mijn huis in Friesland, maar de omgeving kwam me vertrouwd voor. Dit land was zichtbaar vormgegeven door de zee, de sloten volgden de grillige loop van vloedgeulen die hier lang geleden bij afgaand tij het water van de kwelders afvoerden. De Vlamingen – en ook de Zeeuwen – hebben het over schorren waar Friezen kwelders zeggen, maar het principe is hetzelfde en dat geldt ook voor de patronen in het landschap.

In een weiland vloog een scholekster op, zijn schrille 'te-piet' klonk als een begroeting. Die dag was ik op weg naar Brugge, dat ik via de oude voorhaven Damme benaderde, maar zomaar ineens op een dijk in dat uitgestrekte

Vlaamse kustgebied voelde ik mij op een wonderlijke manier thuis.

SPOREN VAN DE FRIESE TAAL

In mijn boek *De Friezen* vertel ik hoe ik in Vlaanderen al eens op sporen van de Friese taal stuitte. Bij de presentatie van zijn boek *Kamer in Oostende* droeg schrijver Koen Peeters een kinderrijmpje voor in het visserdialect van Oostende. Hij had het geleerd van zijn vrouw, een geboren en getogen Oostendaise. 'Hoane, moane, suukerdekrane', zo begon hij. Dat laatste woord kon ik niet duiden, maar hoane en moane bleken in het Oostends precies hetzelfde te betekenen als in het Fries – haan en maan. Die ene letter verschil mocht de pret niet drukken.

Mijn fietstocht op weg naar Brugge was onderdeel van het veldwerk voor een nieuw boek, waarin ik me verdiep in de verhalen van België en de Belgen. Niet helemaal tot mijn verrassing bleken er in Vlaanderen raakvlakken te zijn met Friesland – en niet alleen op taalgebied. Al in de Romeinse tijd leefden langs de Noordzeekust Germaanse volken, de Ingvaeones, die een protogermaans dialect spraken waaruit zich later het Oudfries en het Oudengels ontwikkelden.

Dat zij zich ook in de kweldergebieden ten zuiden van de Scheldemonding vestigden, blijkt uit de naam die ze aan die streek gaven. *Flâmdra* betekende in hun taal zoveel als 'overstroomd land' en weerklinkt in het huidige Vlaanderen. De Romeinen maakten er de *Pagus Flandrensis* van, een bestuurlijk gebied dat vanaf de 4de eeuw onder Frankisch bestuur kwam te staan. In 862 was Boudewijn I 'met de IJzeren Arm' de eerste in een lange rij graven van deze Vlaanderen-gouw.

In de periode waarin de Romeinen zich terugtrokken uit het noorden van Europa steeg de zeespiegel. Tijdens deze zogeheten 'lege periode' werden de terpen in het Waddengebied bijna allemaal verlaten. Bewoners zochten hun heil in hoger gelegen regio's en ook de Vlaamse kustgebieden raakten ontvolkt. De landstreken rond de monding van de Schelde kwamen grotendeels onder water te staan.

Gedurende bijna 400 jaar zette de Noordzee over de veengronden een dikke laag klei af. Vanaf het begin van de 6de eeuw trok de zee zich geleidelijk terug en begonnen mensen zich weer langs de kusten te vestigen. De meesten van hen behoorden tot een Germaans volk dat zich het leven op de kwelders eigenmaakte. Ze noemden zich Friezen, wierpen terpen op, leefden van de visserij, hielden schapen en waren bekwame zeelie-

In de omgeving van Brugge zag schrijver Flip van Doorn opmerkelijke overeenkomsten tussen Vlaanderen en Friesland. Zowel in het landschap, in de architectuur als in de taal stuitte hij op verbanden die een oude connectie doen vermoeden.

TEKST EN FOTO'S FLIP VAN DOORN

“ Er bleken in Vlaanderen raakvlakken te zijn met Friesland

Sporen van Friezen aan de Belgische kust

waarts, zo zal de situatie er rond het jaar 900 uitgezien hebben in een brede strook die voerde van de Duitse Waddenkust – de huidige regio Ost-Friesland – tot diep in Vlaanderen, sommigen beweren zelfs tot in Noord-Frankrijk. Oudfries en Oudengels waren de voertalen in de nederzettingen rond de Noordzee.

SPECULATIE

Wanneer ik met historicus Christophe Deschaumes over die periode spreek en hem probeer te verleiden een connectie tussen Vlamingen en Friezen te leggen, doet hij zijn

best zijn kruit droog te houden. Deschaumes is erfgoedconsulent bij de stad Brugge en weet veel te vertellen over de vroege geschiedenis van de regio. „Voor historici is iets pas waar als er wetenschappelijke bronnen zijn. Wat we niet kunnen bewijzen heet speculatie. Bewijs voor Friese aanwezigheid is er niet of nauwelijks, maar dat neemt niet weg dat Friezen mogelijk een grote rol hebben gespeeld in de vroegste geschiedenis van Vlaanderen.”

Hij laat me kaartjes zien waarop de Vlaamse kust een kweldergebied is, dooraderd met krekken en vloedgeulen. „Een stormvloed in

1134 sloeg grote stukken grond weg, wat maakte dat de zeearm het Zwin bevaarbaar werd. Daarmee kreeg Brugge een rechtstreekse verbinding met de Noordzee en kon de stad haar handelspositie verstevigen en tot ongekende bloei komen. Maar dan hebben we het al over de tijd waarin de kust bedijkt was en het achterland ingepolderd. We kunnen nog verder terug in het verleden.”

Hij neemt me mee naar boerderij 't Schottenhof in Dudzele, een dorpie net ten noorden van Brugge. Steven Schramme en zijn vrouw hebben er een melkveehouderij, in

>>

Het woonhuis van boerderij 't Schottenhof in Dudzele staat op een terp. Het uiterlijk van het bouwwerk is duidelijk Vlaams, maar de setting is onmiskenbaar Fries.

In zijn nieuwe boek *De Ronde van België* reist Flip van Doorn per fiets door het land van onze zuiderburen en haalt verhalen op over de geschiedenis, over de bewoners en over de koers.

Titel *De Ronde van België*
Auteur Flip van Doorn
Uitgeverij Thomas Rap
Prijs 35 euro (768 blz.)

>> een van de witgepleisterde bijgebouwen verkopen ze hun hoevezuivel. Maar waar anderen komen voor de gerenommeerde hoeveboter, een fles versgetapte melk of een van de smakelijke desserts, gaat het mij om het woonhuis. Het dateert uit 1639 en staat hoog op een terp die is omringd door een gracht. De eerste keer dat ik erlangs fietste, wist ik niet wat ik zag. Het bakstenen gebouw met het oranje pannendak en de rood-witte luiken oogde helemaal Vlaams, maar de rest van de setting was onmiskenbaar Fries. Sterker: de meeste grachten rond terpen en wierden in Noord-Nederland zijn gedempt, hier is de oorspronkelijke situatie intact gebleven.

Schramme weet dat terp veel ouder is dan de boerderij, maar archeologisch onderzoek is er bij zijn weten nooit gedaan. Gelukkig is er dan nog de etymologie, de archeologie van de taal. Volgens Deschaumes wijst de uitgang *zele* bij plaatsnamen in deze regio op een ontstaan rond de 8ste of 9de eeuw. Dudzele geldt als een van de oudste bewoonde plaatsen ten noorden van Brugge. Het achtervoegsel *zele* betekent uit één ruimte bestaand huis. In de vroegste geschreven vermeldingen is sprake van Dudazela – de woonplaats van Dudo.

Klinkt daar niet de Friese naam Doede in terug? „Dat zou heel goed kunnen.“

Andermaal houdt de historicus een slag om de arm. „Volgens sommige theorieën wierp een Fries genaamd Doede hier ergens in de 9de eeuw een terp op. Maar zeker weten doen we dat niet, het bewijs ontbreekt.“

INTERESSANTE SUGGESTIES

De bewonings- en ontginningsgeschiedenis van de Vlaamse kustregio toont grote overeenkomsten met die van het aangrenzende Zeeland en met die van het Friese, Groningse en Duitse Waddengebied. De aanwezigheid van een terp als in Dudzele doet vermoeden dat er in ieder geval contact zal zijn geweest.

“ Broeders maakten kweldergrond geschikt voor de landbouw

Ook hier reikt de taal een paar interessante suggesties aan. Neem Antwerpen. De fraaie legende van de Romeinse legionair Brabo die de hand van de tirannieke reus Druon Antigoon afhakte en in de Schelde smet en de stad zo haar naam bezorgde – *hand-werpen* – verwijzen historici met een brede glimlach naar het rijk der fabelen.

Een stuk waarschijnlijker is de oorsprong in het Oudfrankische *Anda Verpa*, ‘aan de werven’. Daarin weerklinkt het Oudfriese *hwarf* dat als *werf, ward, werd, wierde* of *terp* in veel Duitse en Nederlandse plaatsnamen is terug te vinden, waarmee een bewoonde hoogte wordt aangeduid. Antwerpen stond aan de Werf, een verhoging aan de oever van de Schelde.

Of neem Oostende. Dat lag ooit op het oostelijke einde van een lang en smal schorreneiland voor de Vlaamse kust. De naam van de strook land in zee was *Ter Streep* of *Testerep*. Al vroeg in de 9de eeuw liet een lokale machthebber vastleggen dat hij bezittingen op het oostelijke einde van Testerep aan een klooster afstond. Ben ik vooringenomen, of hoor ik wel degelijk een Friese ‘terp’ terug in de naam van het eiland?

In de Nederlandse provincie Zeeland liggen enkele tientallen terpen – vliedbergen zeggen de Zeeuwen. De meeste dateren van de 12de eeuw of later, waarschijnlijk stonden er houten verdedigingsstorens op, middeleeuwse mottekastelen van waaruit lokale machthebbers hun bezit beschermden tegen invallen.

Verder naar het zuiden heet een terp een *note*. In de provincies West- en Oost-Vlaanderen liggen er meer dan zeventig, de meeste op de hoger gelegen zandgronden. Ook daarop stonden vaak mottekastelen. De oorspronkelijke terp van Dudzele is echter van veel vroeger datum, waarschijnlijk al opgeworpen in de 9de eeuw. Dat pleit voor de theorie dat een Fries genaamd Doede hier aan land kwam en een nederzetting stichtte.

Niet ver van Dudzele – op een boogscheut, zoals de Vlamingen dat uitdrukken – ligt Lissewege. Het ‘witte dorp’ dankt zijn bekendheid aan de witgepleisterde gevels. Al in de 10de eeuw wierpen schapenhoeders hier een terp op, later bouwden de heren van Lissewege daarbovenop een mottekasteel.

Toen ik voor het eerst van Dudzele naar Lissewege fietste, werd ik andermaal verrast. Te midden van de weilanden stond daar een enorme bakstenen schuur. De bouwstijl kwam me zeer bekend voor, deed me denken aan de ziekenzaal van het klooster van Aduard en aan kerken in Groningse dorpen als Termunten of Zuidbroek en in de Duitse regio Ostfriesland. Het bleek een graanopslagplaats te zijn die behoorde tot een klooster. De rest van de ooit fameuze Abdij Ter Doest was in de loop der eeuwen met de grond gelijk gemaakt, alleen deze abdij-schuur bleef overeind.

OORSPRONG IN FRANKRIJK

Wanneer we samen van Dudzele naar Lissewege rijden, tempert Christophe Deschaumes andermaal mijn verwachtingen. „Zeker, er zijn parallellen tussen de kloosters in Friesland, Groningen en Noord-Duitsland enerzijds en de Abdij Ter Doest anderzijds. De oorsprong daarvan moet je echter niet zoeken in Friesland, maar in Frankrijk.“

Het waren cisterciënzer monniken uit Koksijde, een kustplaats niet ver van de huidige Franse grens, die in 1175 bij Lissewege een dochterklooster stichtten dat ze Ter Doest noemden. De Orde der Cisterciënzers heeft zijn oorsprong in het jaar 1098. Uit onvrede over het feit dat in de benedictijnse kloosters de Regel van Benedictus steeds minder werd nageleefd, stichtte een groep monniken een leefgemeenschap bij de Franse plaats Cîteaux.

Een van de drijvende krachten achter de nieuwe orde was de jonge abt Bernard. Nadat hij in Clairvaux een dochterklooster had gesticht, vaardigde hij strenge regels uit over de leef- en werkwijze van de monniken. Het aloude *ora et labora* kwam weer centraal te staan. Bidden en werken, meer was niet van belang.

De cisterciënzers breidden snel hun invloed uit en stichtten kloosters in Frankrijk en daarbuiten. In de stijl van de romanogotiek metselden ze de gebouwen op, strenge regels dwongen bouwmeesters en metselaars een sobere stijl te hanteren. Wanneer we van de parkeerplaats tot bij de schuur zijn gelopen, wijst Deschaumes me op de enorme bakstenen. „Dat zijn kloostermoppen”, zegt hij. Ik herken ze meteen. Kloostermoppen, ofwel Alde Friezen. En ik herken wel meer.

Het verhaal van Ter Doest lijkt op dat van de Sint-Bernardusabdij van Aduard, zoals de schuur lijkt op de ziekenzaal in het Groningse dorp. De kloostergemeenschap in Aduard werd gesticht vanuit de cisterciënzer abdij van Klaarkamp bij Rinsumageest.

Andermaal heeft Deschaumes een kaartje paraat. Hij wijst op een vaart die vanuit Brugge in pal noordelijke richting naar de kust loopt en bij Blankenberge uitmondt in zee, en op de oude loop van het Zwin, vanuit Brugge naar het noordwesten. „Langs beide waterlopen waren vanaf de 10de eeuw dijken opgeworpen, later met elkaar verbonden door een dijk parallel aan de kustlijn. Door het omdijkte gebied te ontwateren, maakten de broeders van Ter Doest de vruchtbare kweldergrond geschikt voor de landbouw.“

Dat is precies wat hun geloofsgenoten in Klaarkamp en Aduard deden, waar vele hectares land aan de Waddenzee werden ontrokken.

Net als van het Sint-Bernardusklooster in Aduard bleef van Ter Doest slechts één van de bijgebouwen bewaard. Het interieur doet

denken aan het stalgedeelte van een Friese stelpboerderij, maar dan een paar maatjes groter. De schuur is meer dan 50 meter lang en 16 meter hoog. Uit dendrochronologisch onderzoek is gebleken dat de bomen die gebruikt zijn voor het gebint zijn gekapt tussen 1360 en 1385, weet Deschaumes. „De muren zijn een eeuw ouder, waarschijnlijk heeft er brand gewoed.“

BAKSTEENTECHNIEK

De kloosters waren in feite enorme boerenbedrijven. Monniken leefden er volgens een strikte dagindeling en wijdden zich hoofdzakelijk aan het gebed en andere religieuze taken. Het zware werk kwam voor rekening van de lekenbroeders, zij bouwden dijken en bewerkten het land. Even ten noorden van Rinsumageest, waar het klooster van Klaarkamp stond, getuigen kleiputten van de winning van klei – de broeders bakten zelf hun kloostermoppen.

Zowel in Vlaanderen als in het Waddenge-

“ Nadat de laag zeekei was verwijderd, is er ook turf gewonnen

bied herintroduceerden de cisterciënzers de baksteentechniek, die met de Romeinen mee verdwenen was. Bij Lissewege ligt weidevoelreservaat de Monnikemoere, eveneens een oude kleiput. Nadat de laag zeekei was verwijderd, is er ook turf gewonnen. Pal achter de dijk die het kleine natuurgebied afzoot, bepalen de kranen en installaties van de haven van Zeebrugge het uitzicht.

Aan de rand van de Monnikemoere werp ik een blik op de kerktoeren van Lissewege, massief als die van Ferwert – alleen het zadeldak ontbreekt. Maar misschien moet ik ophouden overeenkomsten met Friesland te willen zien en genoegen nemen met alles wat ik gevonden heb. Voor het trekken van harde en scherpe conclusies is er te veel zand aan deze kusten afgezet, toch lijkt het erop dat zeevarende Friezen zich als eersten sinds het vertrek van de Romeinen aan deze kust hebben gevestigd.

De eerste kunstmatige verhogingen in dit overstromde land waren terpen, geen motes. De bedijking en ontginning van de kwelders kwam voor rekening van dezelfde kloosterorde die de kust van Friesland en Groningen onder handen nam. En het lijkt alsof enkele Friezen lang genoeg aan de Vlaamse kust bleven wonen om in de taal sporen na te laten die, als kwelderwallen onder de duinen, diep in woorden, plaatsnamen en ook kinderrijmpjes verscholen liggen.

Het gebint van de abdij-schuur met daaronder het exterieur van de abdij-schuur van Ter Doest en het dorp Lissewege, gezien vanuit het natuurgebied Monnikemoere.

Flip van Doorn uit IJlst is journalist, schrijver en fervent wielrenner. Hier staat hij voor het wielermuseum Koers in Roeselare.

